

OIKEUDENMUKAINEN PALKITSEMINEN

Taloudellisten vapauksien ja talouden demokratian peruskysymyksistä voidaan siirtyä oikeudenmukaisen palkitsemisen kysymyksiin. Mitä tarkoittaa taloudellisen toiminnan taakojen ja etujen oikeudenmukainen jako? Mikä tekee tuloerot moraalisesti hyväksyttäviksi?

Seuraavat neljä tulonjaon periaatetta kattavat yleisimmät vastaukset kysymykseen siitä, miten ihmisille tulisi korvata heidän osuutensa taloudellisessa yhteistyössä.

- **PERIAATE 1:** Jokaiselle hänen kykyjensä, tietojensa, taitojensa ja omaisuutensa tuottavuuden mukaan.
- **PERIAATE 2:** Jokaiselle **vain** hänen kykyjensä, tietojensa ja taitojensa tuottavuuden mukaan.
- **PERIAATE 3:** Jokaiselle hänen ahkeruutensa ja yritteliäisyytensä mukaan.
- **PERIAATE 4:** Jokaiselle tarpeidensa mukaan.

Yksinkertaistetusti voidaan sanoa, että konservatiivit haluivat kaikkien pitävän ensimmäistä periaatetta taloudellisen oikeudenmukaisuuden määritelmänä. Liberaalit ovat puolestaan taipuvaisia pitämään toista periaatetta taloudellisen oikeudenmukaisuuden määritelmänä. Tässä kirjassa päädytään määrittelemään taloudellinen oikeudenmukaisuus kolmannen periaatteen mukaan. Neljäs periaate on puolestaan erityisesti kommunistien tutuksi tekemä ihanne.

PERIAATE 1: Jokaiselle hänen kykyjensä, tietojensa, taitojensa ja omistustensa tuottavuuden mukaan.

Ensimmäisen periaatteen taustalla on ajatus, että ihmisiä tulisi palkita heidän työpanoksensa ja omistustensa – kuten asuntojen, osakkeiden ja maan – tuottaman lisäarvon perusteella. Taloutta voidaan esimerkinomaisesti ajatella yhteisen kakun leipomisena. Tällöin yksilöt edesauttavat talouden leipomossa työllään ja omistuksillaan kakun kokoa ja laatua. Jos yksilön työ ja omistukset kasvattavat kakun kokoa ja parantavat sen laatua enemmän kuin muiden työ ja omistukset, ensimmäisen periaatteen mukaan on oikeudenmukaista, että hän syö muita enemmän kakkua ja saa parhaat palat päältä.

Tämä ajatus on ollut monien mielestä houkutteleva. Siinä piilee kuitenkin huomattava puute, jota voidaan nimittää Jorma Ollilan pojanpojan ongelmaksi. Ensimmäisen periaatteen mukaan suuren omaisuuden perineen Ollilan pojanpojan kuuluisi saada tuhat kertaa enemmän kakkua kuin kor-

keasti koulutetun, erittäin tuotteliaan ja rajusti töitä paiskivan köyhän perheen tyttären. Tilanne pysyisi samanlaisena, vaikka Ollilan pojanpoika ei tekisi päivääkään työtä ja köyhän perheen tytär työskentelisi 50 vuotta tuottaen muille ihmisille hyvinvointia. Lopputulos on väistämätön, jos otetaan lukuun ihmisten omistusten tuottama lisäarvo ja se, että ihmisillä on eri määrä näitä omistuksia. Jos siis pidetään epäoikeudenmukaisena sitä, että Ollilan joutilas pojanpoika kuluttaa paljon enemmän kuin köyhän perheen ahkera ja tuottelias tytär, ei tämä ensimmäinen periaate ole riittävä taloudellisen oikeudenmukaisuuden määritelmäksi.

Entä jos Ollilan pojanpojan ongelmasta poiketen enemmän tuottavaa omaisuutta omistavat ihmiset ovat saaneet ne omilla ansioillaan? Eikö tässä tapauksessa omistusten tuottamaa lisäarvoa tulisi palkita?

Ensiksikin on tärkeä huomauttaa, että perintöjen lisäksi tuottavaa omaisuutta hankitaan ajoittain myös hyvällä onnella. Onnella hankitun omaisuuden epätasainen jakautuminen ei kuitenkaan perustu ihmisten välisiin eroihin ahkeruudessa tai tuottavuudessa. On itsestään selvää, että hyvä onni ei ole ansaittua. Näin ollen pelkkään onneen perustuvat erot omistuksissa ovat ymmärrettävästi epäoikeudenmukaisia.

Tuottavaa omaisuutta voi hankkia myös epäreilulla etulyöntiasemalla. Hyvillä verkostoilla, sisäpiirin tiedolla tai kynnärpäätaktiikalla – erilaisin laillisin ja laittomin keinoin – voi hyvin päätyä saamaan muita enemmän omaisuutta. Jos rikkautuminen perustuu toisten hyväksikäyttöön, on selvää, että tällainen vauraus on epäoikeudenmukaista.

Ensimmäisen periaatteen puolustajat perustavat kuitenkin kantansa yleensä toisenlaiseen asetelmaan. He käyttävät esimerkiksi, jossa rehellisesti ansaituilla tuloilla onnistutaan hankkimaan tuottavaa omaisuutta muita enemmän.

Omaisuu- den avulla hankittujen tulojen arvioiminen on vaikea moraalinen kysymys, etenkin, jos omaisuus on hankittu alun perin rehellisin keinoin. On kuitenkin erityisen oleellista muistaa, että kun työntekijät työskentelevät muiden omistusten avulla, näiden omistusten haltijat voivat työ- ja luottomarkkinoilla ottaa itselleen merkittävän osan toisten ihmisten tekemän työn tuottavuuden kasvusta. Tästä syystä oikeudenmukaisuutta pohdittaessa olisikin tärkeää pohtia myös sitä, missä määrin tuottavan omaisuuden omistajien saamat voitot ja korkotulot ovat oikeutettuja. On mahdollista tulla siihen johtopäätökseen, että osa näistä ansioista on oikeutettua aiemman hyödyllisen toiminnan ansiosta. Tosiasia kuitenkin on, että työ- ja luottomarkkinat auttavat tuottavan omaisuuden haltijoita hankkimaan pysyvästi korkeampia tuloja, jotka kasvavat ajan mittaan. Tulot kasvavat riippumatta siitä, kuinka ahkerasti he työskentelevät jatkossa – vai työskentelevätkö ollenkaan.¹

Oletetaan hetki, että tuottavan omaisuuden epätasainen kasaantuminen johtuu vain hyödyllisestä toiminnasta. Oletetaan lisäksi, että omistukset eivät mahdollista lähes loputonta ja alati kasvavaa tulovirtaa. Tällaisessa tilanteessa omaisuuden perusteella palkitseminen ei välttämättä ole epäreilua.

On kuitenkin tärkeää huomata, että tämä perustelu edellyttää kahden keskeisen seikan hyväksymistä. Ensinnäkin perinnön, onnekkuuden tai epäreilun etulyöntiaseman tur-

vin syntyneet varallisuuserot ovat epäoikeudenmukaisia. Lisäksi on huomioitava, että omaisuus – reilusti tai ansiotta hankittu – kasvaa entisestään työ- ja luottomarkkinoiden lainalaisuuksien ansiosta, mikä vaikuttaa varallisuuseroihin entisestään.

Varallisuuserojen syitä selvittäneet empiiriset tutkimukset ovat tulleet siihen johtopäätökseen, että tosielämän huomattavat varallisuuserot johtuvat pääosin omaisuuden kasaantumisesta sekä perintöjen, onnekkouden ja epäreilujen etulyöntiasemien vaikutuksesta. Näin ollen on perusteltua todeta, että valtaosaa omaisuustuloista ei voida pitää oikeudenmukaisina.

PERIAATE 2: Jokaiselle **vain** hänen kykynsä, tietojensa ja tuottavuuden arvon mukaan.

Vaikka toisen periaatteen kannattajat pitävät liki kaikkia omaisuustuloja epäoikeutettuina, heidän mielestään jokaisella on oikeus oman työnsä hedelmiin. Tämä ajatus on vetovoimainen. Jos yksilön työstä on enemmän hyötyä yhteisissä yrityksissä, on selvästikin oikeudenmukaista, että siitä saa vastaavasti korkeamman palkkion. Ensimmäisen periaatteen esimerkeissä yksilö rikastui muiden työllä, mutta toisen periaatteen mukaan yksilöä tulisi palkita sen mukaan, kuinka paljon hän tuottaa yhteisölle. Yksilöä palkitaan siis vain hänen omasta työsuorituksestaan. Koska tilanteet vaikuttavat päinvastaisilta, on yllättävää, että toisen palkitsemisperiaatteen heikkous on lopulta sama kuin ensimmäisenkin.

Taloustieteilijät käyttävät usein rajatuoton käsitettä määrittelemään minkä tahansa tuotantoon lisätyn panoksen hyötyä. Toisin sanoen, jos tuotantoon lisätään tietty työpanos, kuinka paljon tuotanto kasvaisi? Vastauksena saadaan kyseisen panoksen rajatuotto. On tärkeää huomata, että valtavirran taloustiede opettaa, että rajatuotto ei riipu pelkästään lisättävän panoksen laadusta, sillä esimerkiksi jo ennalta käytössä olevien panosten määrä ja laatu vaikuttavat merkittävästi asiaan. Tämä tosiasia vie selvästi pohjaa sekä ensimmäiseltä että toiselta periaatteelta, jotka kummatkin nojaavat tuottavuuteen – ensimmäinen periaate perustuu omaisuuden tuottavuuteen ja toinen periaate taas työn tuottavuuteen.

On kuitenkin otettava huomioon kaksi seikkaa. Ensimmäkin erityyppisten töiden rajatuotto riippuu paljolti eri työpaikkojen ja alojen työntekijämääristä ja käytössä olevien työstä riippumattomien panosten laadusta ja määrästä. Toiseksi erot yksittäisten ihmisten tuottavuudessa johtuvat oleellisin tavoin ominaisuuksista, joihin he eivät voi itse juurikaan vaikuttaa. Keskivertoihminen ei kasva yli kaksimetriseksi, vaikka harjoittelisi kuinka ahkerasti. NBA-koripalloilijat ansaitsevat satoja kertoja keskituloja enemmän, koska nuo ominaisuudet tekevät heidän panoksestaan huikean arvokkaan yhdysvaltalaisessa urheilukulttuurissa.

Kuuluisa brittiläinen taloustieteilijä Joan Robinson huomautti jo kauan sitten, että olipa kone tai maatilkku miten tuottava tahansa, sen tuottavuudella tuskin voidaan moraalisesti perustella maksua omistajalle. Samalla tavalla voitaisiin

argumentoida, että olipa NBA-koripalloilijan fysiikka kuinka tuottava tahansa, tai vaikkapa ydinfyysikon älykkyyssosamäärä miten korkea tahansa, tämä ei merkitse sitä, että niiden ominaisuuksien haltija ansaitsee saada suuremmat tulot kuin joku toinen ahkera, mutta vähemmän lahjakas. Loppujen lopuksi tosiasia on, että niin kutsutut geneettiset arpajaiset vaikuttavat suuresti eri ihmisten panosten arvokkuuteen. Menestyminen geneettisissä arpajaisissa ei kuitenkaan ole sen ansiokkaampaa kuin syntyä varakkaaseen perheeseen ja periä merkittäviä omaisuuksia. Tästä syystä toinen periaate kärsii samasta ongelmasta kuin ensimmäinenkin.

Toisen periaatteen puolustukseksi esitetään usein, että vaikka lahjakkuus ei ehkä sinänsä ansaitse palkitsemista, edellyttää se koulutusta ja ahkeruus opiskeluissa tulisi palkita. Usein esimerkiksi kuulee todettavan, että lääkärien korkeat palkat ovat korvausta koulutukseen käytetyistä ylimääräisistä vuosista. Pidempiaikainen koulutus ei kuitenkaan välttämättä tarkoita poikkeuksellista ahkeruutta. On varottava samaistamasta koulutuksen yhteiskunnalle aiheuttamia kustannuksia koulutettavan henkilökohtaiseen ahkeruuteen. Koulutuskustannukset koostuvat enimmäkseen opettajien ajasta ja energiasta sekä niukoista yhteiskunnallisista resursseista, kuten kirjoista, tietokoneista, kirjastoista ja luokahuoneista. Kun opettajien palkat ja opetuslaitosten kustannukset maksetaan julkisista varoista, koulu on kaikille avoin ja opiskelijoille myönnetään elämiseen riittävä opintotuki, opiskelijan ahkeruus ja vaivannäkö koostuu pääasiassa koulussa vietetyn ajan epämukavuudesta. Tässäkin ta-

pauksessa opiskelijoiden näkemä vaiva on asetettava oikeisiin puitteisiin – opiskelijoiden vaivannäköä on verrattava loikoilun sijaan palkkatöitä tekevien tilanteeseen. Jos siis opiskelu on epämiellyttävämpää kuin työssä käyminen, sitä voi pitää suurempana uhrauksena ja siksi palkitsemisen arvoisena. Ylimääräisen koulutuksen palkitsemiseen ei ole moraalisia syitä, kun opetuskustannukset katetaan julkisilla varoilla yksityisten sijaan ja huomioon otetaan menetettyjen tulojen vaihtoehtokustannukset.

Yhteenvetona toisen periaatteen ongelmallisuutta voidaan havainnollistaa kirurgin ja siivojan esimerkkien avulla. Miten voi olla oikeudenmukaista maksaa aivokirurgille kymmenkertaista palkkaa siivoajaan verrattuna? Kirurgi on aloittamassa klubillaan golfin peluuta jo yhden tienoilla iltapäivällä jopa niinä neljänä päivänä viikossa, kun hän on töissä. Siivoja taas työskentelee kurjissa olosuhteissa yli 40 tuntia viikossa. Vaikka monet etsivät perusteluja sille, että kykyjä, tietoja ja taitoja tulisi palkita omistamisen sijaan, on tätä jaottelua vaikea perustella. Mistä asenne-ero fyysisen ja inhimillisen pääoman perusteella palkitsemiseen juontaa juurensa?

Epäjohdonmukaisuuteen vaikuttaa epäilemättä jossain määrin se tosiasia, että työpanosten arvo on kykyjen, tietojen ja taitojen sekä ahkeruuden yhteistulosta. Ihmiset kykenevät vaikuttamaan jossain määrin oman työpanoksensa arvoon, koska ahkeruuteensa jokainen voi vaikuttaa. Sen sijaan useimmilla ihmisillä on verrattain vähän mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, miten paljon he omistavat fyysistä pääomaa, tai siihen, miten arvokkaaksi omistettu panos osoittautuu. Lisäk-

si on otettava huomioon, että ihmisten kyvyt, tiedot ja taidot ovat tuottavia ainoastaan työskenneltäessä – tuottavuus on aina sidoksissa ahkeruuteen. Tästä syystä tuottavuutta ja ahkeruutta onkin usein hankalaa erottaa toisistaan. Fyysisen pääoman tuottavuus puolestaan ei yleensä vaadi pääoman omistajalta erityisiä ponnisteluja ja on sen sijaan riippuvainen työntekijöistä, jotka näkevät varsinaisen vaivan. Mikään näistä seikoista ei kuitenkaan tee inhimillisen pääoman tuottavuuden perusteella palkitsemisesta oikeudenmukaista.

Yhteenvetona voidaan todeta, että ahkeruudesta palkittaessa palkitaan seikoista, joihin yksilö voi täysin itse vaikuttaa. Kun yksilöä palkitaan vaivannäöstä, häntä nimenomaan kompensoidaan siitä vaivasta, jonka hän näkee käyttäessään kykyjään, tietojaan ja taitojaan työtä tehdessään. Jos siis palkitaan ihmisiä vaivannäöstä ja ahkeruudesta, on jo huolehdittu niistä seikoista, joiden takia ihmiset pitävät kykyjen, tietojen ja taitojen (inhimillisen pääoman) palkitsemista reilumpana kuin pelkkien omistusten (fyysisen pääoman) perusteella palkitsemista. On kuitenkin tärkeää huomata, että kun yksilö on jo saanut palkkion vaivannäöstään ja ahkeruudestaan, ei ole sen reilumpaa maksaa synnynnäisestä lahjakkuudesta kuin omistuksistakaan.

PERIAATE 3: Jokaiselle hänen ahkeruutensa ja yritteliäisyytensä mukaan.

Tuottavuuserot perustuvat eroihin lahjakkuudessa, koulutuksessa, työtehtävissä, onnekkuudessa ja ahkeruudessa. Kolman-

nen periaatteen mukaan tuottavuuserot eivät ole oikeudenmukainen peruste lisäänsioon, vaan lisäänsioon oikeuttaa ainoastaan suurempi vaivannäkö. Vaivannäöllä tarkoitetaan yhteisen edun hyväksi tehtyä työtä. Vaivannäkö ilmenee luonnollisesti monin eri tavoin. Esimerkiksi pidemmät työpäivät, epämiellyttävät, vaaralliset tai terveydelle haitalliset työtehtävät ja kii-reisempi työtahti ovat perinteisesti merkinneet vaivannäköä. Opiskeluissakin voi nähdä vaivaa, sillä opiskelu voi olla yksitoikkoista tai erityisen raskasta verrattuna muiden opiske-luun tai työntekoon.

Yksi perustelu ahkeruuden palkitsemiselle on se, että ihmiset voivat vaikuttaa omaan ahkeruuteensa. Jokainen voi vaikuttaa siihen, kuinka paljon tai uutterasti tekee töitä, mutta ei ole mahdollista päättää omaa pituuttaan tai älykkyyssosamääräänsä. Yleisesti pidetään epäoikeudenmukaisena ihmisen sakottamista jostakin sellaisesta, mille hän ei ole itse voinut mitään. Jos toisaalta joku tekee työpaikalla selvästi muita vähemmän ja laiskemmin töitä – huolimatta työn varsinaisesta tuottavuudesta – ja saa silti samaa palkkaa kuin muut, pidetään sitä yleensä epäreiluna.

Ovatko kaikki ihmiset sitten yhtä kykeneviä ahkeruuteen? Vai onko yritteliäisyys ja ahkeruus joillekin helpompaa kuin toisille? Joillekin on nimittäin helpompaa suoriutua haastavista työtehtävistä – päteekö tämä siis myös ahkeruuteen? Tällaisten kysymysten äärellä olen onnellinen siitä, etten ole filosofi! Voi pitää paikkansa, että joillekin ahkeruus tulee luonnostaan ja jotkut puolestaan ovat taipuvaisempia laiskotteluun. Joka tapauksessa on kuitenkin hyviä syitä uskoa, että ihmis-

ten on yleensä helpompi vaikuttaa omaan yritteliäisyyteensä ja ponnisteluihinsa kuin oman työpanoksensa tuottavuuteen. Ahkeruudesta palkittaessa on mahdollista valita kevyempiä työtehtäviä, tällöin on vain oikeutettu pienempään korvaukseen. Keskeistä olisi huolehtia siitä, että kaikilla on vapaus ja mahdollisuus valita itselleen sopiva määrä töitä.

Vaikka kaikki eivät olisikaan yhtä kykeneviä yritteliäisyyteen ja ahkeruuteen, ylimääräinen palkkio ylimääräisen väkivallan korvaamiseksi tuntuu oikeudenmukaiselta. Kun ihmiset osallistuvat keskinäiseen taloudelliseen yhteistyöhön, tulisi kai kaikkien osanottajien saada etuisuudet samojen sääntöjen mukaan, jotta järjestelmä olisi oikeudenmukainen? Jos joku näkee muita enemmän vaivaa, on oikeudenmukaista, että tämä palkitaan vaivannäön mukaan.

Monet kolmannen tulonjakoperiaatteen kriitikot esittävät kysymyksiä ahkeruuden mittaustavoista tai siitä, onko yritteliäisyyden palkitseminen kannustavaa. Osallisuustalouden ideassa ahkeruuden ja yritteliäisyyden perusteella palkitseminen on keskeisessä osassa yhdessä erityistarpeista huolehtimisen kanssa. Lisäksi on syytä muistaa, että vaikka ahkeruuden mittaaminen olisi hankalaa tai ahkeruuden palkitseminen olisi ristiriidassa tehokkuuden kanssa, kolmas periaate voi silti olla oikeudenmukainen.

Toki aina on ihmisiä, jotka eivät kykene työskentelemään, ja myös ihmisiä, joille myönnetään vapautus työnteosta, vaikka he siihen kykenisivätkin. Esimerkiksi erilaiset vammat tai muut rajoitteet hankaloittavat joidenkin ihmisten työntekoa tai estävät sen kokonaan. Lapsilta ja vanhuksilta ei myöskään

odoteta työntekoa. On palkitsemisperuste mikä tahansa, on aina pohdittava, ketkä voidaan vapauttaa työstä. On selvää, että tässä yhteydessä on harkittava oikeudenmukaisuuden kysymyksiä. Ovatko vapauttamiskriteerit oikeudenmukaisia? Saavatko työstä vapautetut reilut palkkiot? Osallisuustaloutta käsittelevissä myöhemmissä kappaleissa palataan näihin kysymyksiin juuri kolmannen palkitsemisperiaatteen näkökulmasta.

On ymmärrettävää, että ensimmäisen ja toisen tulonjakoperiaatteen kannattajat torjuvat kolmannen periaatteen, koska siinä ei palkita tuottavuuden perusteella. Kolmatta periaatetta noudattavassa taloudessa jotkut omistustensa tai inhimillisen pääomansa ansiosta tuottavimmat henkilöt eivät välttämättä ansaitse enempää kuin vähemmän tuottavat. Olen tässä luvussa esittänyt, kuinka tuottavuudesta palkitseminen ei ole taloudellisesti oikeudenmukaista tai kannustavaa omien kykyjen ja mahdollisuuksien huippuunsa viemiseen. Tuottavuuteen perustuvat tasa-arvon käsitteet nimittäin sakottavat väistämättä joitakin ihmisiä asioista, joihin he eivät itse voi vaikuttaa. Tuottavuuden mukaan palkitseminen – olipa kyse yksilön tuottavasta omaisuudesta ja kyvyistä, tiedoista ja taidoista tai vain yksilön osaamisesta – palkitsee väistämättä vähemmän ahkeria ja päinvastoin.

PERIAATE 4: Jokaiselle tarpeidensa mukaan.

»Jokaiselta kykyjensä mukaan, jokaiselle tarpeidensa mukaan» on tämän periaatteen tutumpi muoto. Se ei ollut ainoastaan

Karl Marxin käyttämä kuvaus tulonjakoperiaatteesta aidosti kommunistisessa yhteiskunnassa, vaan sitä käyttivät myös monet muut lukuisissa eri kulttuureissa ennen Marxia. Osallisuustalouden periaatteena on huomioida erityistarpeet, mutta ihmisiä palkitaan ensisijaisesti ahkeruudesta ja yritteliäisyydestä. Pelkkien tarpeiden mukainen palkitseminen ei lopulta ole kannustavaa eikä oikeudenmukaista. Jos jokainen voi määrittää tarpeensa muista piittaamatta, ollaan nopeasti ongelmissa elleivät kaikki ole ahkeria, työtätekeviä ja askeettisia pyhimyksiä. Tämä lienee useimpien mielestä epärealistinen oletus ihmisluonnosta. Aihetta käsitellään perusteellisemmin luvuissa 11 ja 14.

VIITTEET

1. Lisää tätä ongelmaa käsitteleviä esimerkkejä, ks. Robin Hahnel, »Exploitation: A Modern Approach.» *Review of Radical Political Economics* (38, 2), spring 2006: 175–192. Suomeksi ks. Robin Hahnel, *Poliittisen taloustieteen aakkoset* (Helsinki: Like, 2008): 69–100.